

Milena Wojtyńska-Nowotka
(Uniwersytet Warszawski)

GERMANIZMY LEKSYKALNE W ROZPRAWACH LITERACKICH MAURYCEGO MOCHNACKIEGO

Tytułem wstępu pragnę nadmienić, że niniejszy artykuł stanowi kontynuację cyklu poświęconego zapożyczeniom leksykalnym w *Rozprawach literackich* Maurycego Mochnackiego i ma na celu omówienie wpływów języka niemieckiego. Chciałabym dodać, że jak zaznaczyłam w ostatnim artykule cyklu, wybrane przeze mnie kryterium podziału zgromadzonego materiału na wyrazy rodzime i zapożyczone zostało już zaprezentowane w artykule *Galicyzmy leksykalne w Rozprawach literackich Maurycego Mochnackiego*.¹ Warto przypomnieć, że jako język zapożyczenia traktuję ostatni język, z którego dany leksem został zaczerpnięty do polszczyzny. Ponadto, jako podstawę do zaklasyfikowania danego leksemu jako zapożyczenia z języka niemieckiego przyjąłam informację etymologiczną podaną w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* pod red. S. Dubisza² ze względu na to, że jest to publikacja najnowsza, weryfikująca poprzednie ustalenia w interesującej nas kwestii.

W *Rozprawach literackich* z języka niemieckiego zapożyczonych zostało 177 rzeczowników, które przez M. Mochnackiego zostały użyte 1238 razy.³ Na tle innych zapożyczeń germanizmy pod względem liczby leksemów stanowią blisko 19% i zajmują trzecie miejsce po latynizmach (ok. 23%) i galicyzmach (ok. 20%). W aspekcie całego słownictwa *Rozpraw literackich* rozpatrywanego pod względem liczby leksemów omawiane wyrazy zapożyczone stanowią jedynie 2,4% całości (177 leksemów na 7238) oraz 1,8% całości (1238 użycia na 70 112). Natomiast na tle rzeczowników germanizmy stanowią odpowiednio 5,2% (177 leksemów na 3382) i 5,5% całości (1238 leksemów na 22 363).

Poniższa tabela prezentuje listę germanizmów, które są przedmiotem opisu w niniejszym artykule (nie zostały w niej uwzględnione jedynie nazwy własne).

¹ M. Wojtyńska-Nowotka, *Galicyzmy leksykalne w Rozprawach literackich Maurycego Mochnackiego*, „Poradnik Językowy” 2011, z. 8, s. 54–67.

² S. Dubisz (red. nauk.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa 2008.

³ W liczbie tej nie uwzględniono nazw własnych oraz tytułów dzieł literackich.

Tabela 1. Germanizmy leksykalne w *Rozprawach literackich* M. Mochnackiego (w układzie malejącym wg liczby użycia)

Rzeczowniki zapożyczone z języka niemieckiego									
Lp.	Leksem zapożyczony	Odpowiednik w języku niemieckim	Rodzaj gramatyczny w języku niemieckim	Rodzaj gramatyczny w języku polskim	Liczba użyc leksemu	Udział	SL*	SWil.	SW
1.	sztuka	<i>Stück</i>	nijaki	żeński	163	13,2	+	+	+
2.	kształt	<i>Gestalt</i>	żeński	męski	109	8,8	+	+	+
3.	cywilizacja	<i>Zivilisation</i>	żeński	żeński	53	4,3	brak	+	+
4.	krytyka	<i>Kritik</i>	żeński	żeński	49	4,0	+	+	+
5.	cecha	<i>Zeche</i>	żeński	żeński	45	3,6	+	+	+
6.	chwila	<i>Weile</i>	męski	żeński	37	3,0	+	+	+
7.	geniusz	<i>Genius</i>	męski	męski	37	3,0	+	+	+
8.	krytyk	<i>Kritiker</i>	męski	męski	37	3,0	+	+	+
9.	rys	<i>Riss</i>	męski	męski	33	2,7	+	+	+
10.	kres	<i>Kreis</i>	męski	męski	31	2,5	+	+	+
11.	kultura	<i>Kultur</i>	żeński	żeński	26	2,1	+	+	+
12.	kunszt	<i>Kunst</i>	żeński	męski	26	2,1	+	+	+
13.	mechanizm	<i>Mechanismus</i>	męski	męski	17	1,4	brak	+	+
14.	klasyk	<i>Klassiker</i>	męski	męski	15	1,2	brak	+	+
15.	gmach	<i>Gemach</i>	nijaki	męski	14	1,1	+	+	+
16.	farba	<i>Farbe</i>	żeński	żeński	13	1,1	+	+	+
17.	grunt	<i>Grund</i>	męski	męski	13	1,1	+	+	+
18.	los	<i>Los</i>	nijaki	męski	13	1,1	+	+	+
19.	tryb	<i>Trieb</i>	męski	męski	13	1,1	+	+	+
20.	gmin	<i>Gemeinde</i>	żeński	męski	12	1,0	+	+	+
21.	metal	<i>Metall</i>	nijaki	męski	12	1,0	+	+	+
22.	granit	<i>Granit</i>	męski	męski	11	0,9	+	+	+
23.	brak	<i>Brack</i>	nijaki	męski	10	0,8	+	+	+
24.	malarz	<i>Maler</i>	męski	męski	10	0,8	+	+	+
25.	mur	<i>Mauer</i>	żeński	męski	10	0,8	+	+	+
26.	grupa	<i>Gruppe</i>	żeński	żeński	9	0,7	+	+	+
27.	materiał	<i>Material</i>	nijaki	męski	9	0,7	+	+	+

Rzeczowniki zapożyczone z języka niemieckiego									
Lp.	Leksem zapożyczony	Odpowiednik w języku niemieckim	Rodzaj gramatyczny w języku niemieckim	Rodzaj gramatyczny w języku polskim	Liczba użyc leksemu	Udział	SL*	SWil.	SW
28.	produkt	<i>Produkt</i>	nijaki	męski	9	0,7	+	+	+
29.	warsztat	<i>Werkstatt</i>	żeński	męski	9	0,7	+	+	+
30.	fala	<i>Welle</i>	żeński	żeński	8	0,6	+	+	+
31.	feldspat	<i>Feldspat</i>	męski	męski	8	0,6	brak	brak	+
32.	instyngt	<i>Instinkt</i>	męski	męski	8	0,6	+	+	+
33.	oryginał	<i>Original</i>	nijaki	męski	8	0,6	+	+	+
34.	plac	<i>Platz</i>	męski	męski	8	0,6	+	+	+
35.	proces	<i>Prozess</i>	męski	męski	8	0,6	+	+	+
36.	echo	<i>Echo</i>	nijaki	nijaki	7	0,6	+	+	+
37.	gruz	<i>Grus</i>	męski	męski	7	0,6	+	+	+
38.	falsz	<i>Falsch</i>	męski	męski	6	0,5	+	+	+
39.	komnata	<i>Kemenate</i>	żeński	żeński	6	0,5	+	+	+
40.	linia	<i>Linie</i>	żeński	żeński	6	0,5	+	+	+
41.	praktyka	<i>Praktik</i>	żeński	żeński	6	0,5	+	+	+
42.	reszta	<i>Rest</i>	męski	żeński	6	0,5	+	+	+
43.	szyk	<i>Schick</i>	męski	męski	6	0,5	+	+	+
44.	traf	<i>Treffen</i>	nijaki	męski	6	0,5	+	+	+
45.	warunek	<i>Wahrung</i>	żeński	męski	6	0,5	+	+	+
46.	wizerunek	<i>Visierung</i>	żeński	męski	6	0,5	+	+	+
47.	beletrysta	<i>Belletrist</i>	męski	męski	5	0,4	brak	+	+
48.	druk	<i>Druck</i>	męski	męski	5	0,4	+	+	+
49.	epopeja	<i>Epopöe</i>	żeński	żeński	5	0,4	brak	+	+
50.	hufiec	<i>Hufe</i>	żeński	męski	5	0,4	+	+	+
51.	indywiduum	<i>Individuum</i>	nijaki	nijaki	5	0,4	brak	+	+
52.	literat	<i>Literat</i>	męski	męski	5	0,4	+	+	+
53.	lutnia	<i>Lüte</i>	żeński	żeński	5	0,4	+	+	+
54.	numer	<i>Nummer</i>	żeński	męski	5	0,4	+	+	+
55.	szpieg	<i>Späher</i>	męski	męski	5	0,4	+	+	+

Rzeczowniki zapożyczone z języka niemieckiego									
Lp.	Leksem zapożyczony	Odpowiednik w języku niemieckim	Rodzaj gramatyczny w języku niemieckim	Rodzaj gramatyczny w języku polskim	Liczba użyc leksemu	Udział	SL*	SWil.	SW
56.	teoretyk	<i>Theoretiker</i>	męski	męski	5	0,4	brak	+	+
57.	architekt	<i>Architekt</i>	męski	męski	4	0,3	+	+	+
58.	arfa	<i>Harfe</i>	żeński	żeński	4	0,3	+	+	+
59.	energia	<i>Energie</i>	żeński	żeński	4	0,3	+	+	+
60.	fragment	<i>Fragment</i>	nijaki	męski	4	0,3	+	+	+
61.	mus	<i>Muss</i>	nijaki	męski	4	0,3	+	+	+
62.	recenzent	<i>Rezensent</i>	męski	męski	4	0,3	brak	+	+
63.	rubin	<i>Rubin</i>	męski	męski	4	0,3	+	+	+
64.	szkielet	<i>Skellet</i>	nijaki	męski	4	0,3	+	+	+
65.	waga	<i>Waage</i>	żeński	żeński	4	0,3	+	+	+
66.	żołnierz	<i>Söldner</i>	męski	męski	4	0,3	+	+	+
67.	architektura	<i>Architektur</i>	żeński	żeński	3	0,2	+	+	+
68.	fikcja	<i>Fiktion</i>	żeński	żeński	3	0,2	+	+	+
69.	fortel	<i>Vorteil</i>	męski	męski	3	0,2	+	+	+
70.	handel	<i>Handel</i>	męski	męski	3	0,2	+	+	+
71.	interes	<i>Interesse</i>	nijaki	męski	3	0,2	+	+	+
72.	klasa	<i>Klasse</i>	żeński	żeński	3	0,2	+	+	+
73.	larwa	<i>Larve</i>	żeński	żeński	3	0,2	+	+	+
74.	legenda	<i>Legende</i>	żeński	żeński	3	0,2	+	+	+
75.	liryk	<i>Lyriker</i>	męski	męski	3	0,2	brak	+	+
76.	morderca	<i>Mörder</i>	męski	męski	3	0,2	+	+	+
77.	recenzja	<i>Rezension</i>	żeński	żeński	3	0,2	brak	+	+
78.	snycerz	<i>Schnitzer</i>	męski	męski	3	0,2	brak	+	+
79.	stos	<i>Stoss</i>	męski	męski	3	0,2	+	+	+
80.	szacunek	<i>Schätzung</i>	żeński	męski	3	0,2	+	+	+
81.	szala	<i>Schale</i>	żeński	żeński	3	0,2	+	+	+
82.	szerl	<i>Shörl</i>	męski	męski	3	0,2	brak	brak	brak
83.	taniec	<i>Tanz</i>	męski	męski	3	0,2	+	+	+

Rzeczowniki zapożyczone z języka niemieckiego									
Lp.	Leksem zapożyczony	Odpowiednik w języku niemieckim	Rodzaj gramatyczny w języku niemieckim	Rodzaj gramatyczny w języku polskim	Liczba użyć leksemu	Udział	SL*	SWil.	SW
84.	tarcza	<i>Tartsche</i>	żeński	żeński	3	0,2	+	+	+
85.	turniej	<i>Turnier</i>	nijaki	męski	3	0,2	+	+	+
86.	blichtr	<i>Blick-trick</i>	męski	męski	2	0,2	+	+	+
87.	bunt	<i>Bund</i>	męski	męski	2	0,2	+	+	+
88.	cement	<i>Zement</i>	męski	męski	2	0,2	brak	+	+
89.	charakterystyka	<i>Charakteristik</i>	żeński	żeński	2	0,2	brak	+	+
90.	chemia	<i>Chemie</i>	żeński	żeński	2	0,2	+	+	+
91.	dyletant	<i>Dilettant</i>	męski	męski	2	0,2	brak	+	+
92.	egzystencja	<i>Existenz</i>	żeński	żeński	2	0,2	+	+	+
93.	gbur	<i>Gebür</i>	męski	męski	2	0,2	+	+	+
94.	generałbas	<i>Generalbas</i>	męski	męski	2	0,2	brak	+	+
95.	granat	<i>Granat</i>	żeński	męski	2	0,2	+	+	+
96.	horyzont	<i>Horizont</i>	męski	męski	2	0,2	+	+	+
97.	karb	<i>Kerb</i>	męski	męski	2	0,2	+	+	+
98.	kluba	<i>Kloben</i>	męski	żeński	2	0,2	+	+	+
99.	kompilacja	<i>Kompilation</i>	żeński	żeński	2	0,2	+	+	+
100.	konstrukcja	<i>Konstruktion</i>	żeński	żeński	2	0,2	+	+	+
101.	kwarc	<i>Quarz</i>	męski	męski	2	0,2	+	+	+
102.	laboratorium	<i>Laboratorium</i>	nijaki	nijaki	2	0,2	+	+	+
103.	latarnia	<i>Laterne</i>	żeński	żeński	2	0,2	+	+	+
104.	logika	<i>Logik</i>	żeński	żeński	2	0,2	+	+	+
105.	maszt	<i>Mast</i>	męski	męski	2	0,2	+	+	+
106.	modła	<i>Modell</i>	nijaki	żeński	2	0,2	+	+	+
107.	obiekt	<i>Objekt</i>	nijaki	męski	2	0,2	+	+	+
108.	optyka	<i>Optik</i>	żeński	żeński	2	0,2	+	+	+
109.	pałasz	<i>Pallasch</i>	męski	męski	2	0,2	+	+	+

Rzeczowniki zapożyczone z języka niemieckiego									
Lp.	Leksem zapożyczony	Odpowiednik w języku niemieckim	Rodzaj gramatyczny w języku niemieckim	Rodzaj gramatyczny w języku polskim	Liczba użyc leksemu	Udział	SL*	SWil.	SW
110.	patent	<i>Patent</i>	nijaki	męski	2	0,2	+	+	+
111.	polityk	<i>Politiker</i>	męski	męski	2	0,2	+	+	+
112.	postulat	<i>Postulat</i>	nijaki	męski	2	0,2	brak	+	+
113.	pretensja	<i>Prätension</i>	żeński	żeński	2	0,2	+	+	+
114.	próba	<i>Proba</i>	żeński	żeński	2	0,2	+	+	+
115.	rachunek	<i>Rechnung</i>	żeński	męski	2	0,2	+	+	+
116.	rynsztunek	<i>Rüstung</i>	żeński	męski	2	0,2	+	+	+
117.	sekta	<i>Sekte</i>	żeński	żeński	2	0,2	+	+	+
118.	statystyka	<i>Statistik</i>	żeński	żeński	2	0,2	+	+	+
119.	szlachta	<i>Schlachta</i>	żeński	żeński	2	0,2	+	+	+
120.	szrama	<i>Schramme</i>	żeński	żeński	2	0,2	+	+	+
121.	szranki	<i>Schranken</i>	żeński	męski	2	0,2	+	+	+
122.	szturm	<i>Sturm</i>	męski	męski	2	0,2	+	+	+
123.	szyl-dwach	<i>Schildwache</i>	żeński	męski	2	0,2	+	+	+
124.	alchemia	<i>alchimie</i>	żeński	żeński	1	0,1	+	+	+
125.	anarchia	<i>Anarchie</i>	żeński	żeński	1	0,1	+	+	+
126.	anatomia	<i>Anatomie</i>	żeński	żeński	1	0,1	+	+	+
127.	arcap	<i>Haarzopf</i>	męski	męski	1	0,1	brak	+	+
128.	blacha	<i>Blech</i>	nijaki	żeński	1	0,1	+	+	+
129.	cyklop	<i>Zyklop</i>	męski	męski	1	0,1	+	+	+
130.	feudalizm	<i>Feudalismus</i>	męski	męski	1	0,1	brak	+	+
131.	front	<i>Front</i>	żeński	męski	1	0,1	+	+	+
132.	geografia	<i>Geographie</i>	żeński	żeński	1	0,1	+	+	+
133.	gielda	<i>Gilde</i>	żeński	żeński	1	0,1	+	+	+

Rzeczowniki zapożyczone z języka niemieckiego									
Lp.	Leksem zapożyczony	Odpowiednik w języku niemieckim	Rodzaj gramatyczny w języku niemieckim	Rodzaj gramatyczny w języku polskim	Liczba użyc leksemu	Udział	SL*	SWil.	SW
134.	gimnastyka	<i>Gymnastik</i>	żeński	żeński	1	0,1	+	+	+
135.	glosator	<i>Glossator</i>	męski	męski	1	0,1	brak	+	+
136.	grota	<i>Grotte</i>	żeński	żeński	1	0,1	+	+	+
137.	gwałt	<i>Gewalt</i>	żeński	męski	1	0,1	+	+	+
138.	hellenizm	<i>Hellenismus</i>	męski	męski	1	0,1	brak	+	+
139.	hornblenda	<i>Hornblende</i>	żeński	żeński	1	0,1	brak	+	+
140.	instytut	<i>Institut</i>	nijaki	męski	1	0,1	+	+	+
141.	intuicja	<i>Intuition</i>	żeński	żeński	1	0,1	brak	+	+
142.	kir	<i>Kern</i>	męski	męski	1	0,1	+	+	+
143.	kombinacja	<i>Kombination</i>	żeński	żeński	1	0,1	brak	+	+
144.	kompas	<i>Kompass</i>	męski	męski	1	0,1	+	+	+
145.	korespondencja	<i>Korrespondenz</i>	żeński	żeński	1	0,1	+	+	+
146.	kraniec	<i>Kranz</i>	męski	męski	1	0,1	+	+	+
147.	kreda	<i>Kreide</i>	żeński	żeński	1	0,1	+	+	+
148.	kubrak	<i>Kopprock</i>	męski	męski	1	0,1	+	+	+
149.	lampa	<i>Lampe</i>	żeński	żeński	1	0,1	+	+	+
150.	landgraf	<i>Landgraf</i>	męski	męski	1	0,1	+	+	+
151.	licencja	<i>Lizenz</i>	żeński	żeński	1	0,1	brak	+	+
152.	lilia	<i>Lilie</i>	żeński	żeński	1	0,1	+	+	+
153.	mechanik	<i>Mechaniker</i>	męski	męski	1	0,1	+	+	+
154.	mechanika	<i>Mechanik</i>	żeński	żeński	1	0,1	+	+	+
155.	minezen-ger	<i>Minnesinger</i>	męski	męski	1	0,1	brak	+	+
156.	mord	<i>Mord</i>	męski	męski	1	0,1	+	+	+
157.	numizmatyka	<i>Numismatik</i>	żeński	żeński	1	0,1	brak	+	+

Rzeczowniki zapożyczone z języka niemieckiego									
Lp.	Leksem zapożyczony	Odpowiednik w języku niemieckim	Rodzaj gramatyczny w języku niemieckim	Rodzaj gramatyczny w języku polskim	Liczba użyc leksemu	Udział	SL*	SWil.	SW
158.	organista	<i>Organist</i>	męski	męski	1	0,1	+	+	+
159.	piramida	<i>Pyramide</i>	żeński	żeński	1	0,1	+	+	+
160.	potaż	<i>Pottasche</i>	żeński	męski	1	0,1	+	+	+
161.	półwysep	<i>Halbinsel</i>	żeński	męski	1	0,1	+	+	+
162.	praktyk	<i>Praktiker</i>	męski	męski	1	0,1	+	+	+
163.	projekt	<i>Projekt</i>	nijaki	męski	1	0,1	+	+	+
164.	reakcja	<i>Reaktion</i>	żeński	żeński	1	0,1	+	+	+
165.	rejestr	<i>Register</i>	nijaki	męski	1	0,1	+	+	+
166.	rydwan	<i>Reitwagen</i>	męski	męski	1	0,1	+	+	+
167.	skala	<i>Skala</i>	żeński	żeński	1	0,1	+	+	+
168.	spat	<i>Spate</i>	męski	męski	1	0,1	brak	+	+
169.	stempel	<i>Stempel</i>	męski	męski	1	0,1	+	+	+
170.	ster	<i>Steuer</i>	nijaki	męski	1	0,1	+	+	+
171.	strefa	<i>Streifen</i>	męski	żeński	1	0,1	+	+	+
172.	strych	<i>Strich</i>	męski	męski	1	0,1	+	+	+
173.	surogat	<i>Surrogat</i>	nijaki	męski	1	0,1	brak	+	+
174.	szlak	<i>Schlag</i>	męski	męski	1	0,1	+	+	+
175.	tendencja	<i>Tendenz</i>	żeński	żeński	1	0,1	brak	brak	+
176.	tynek	<i>Tünche</i>	żeński	męski	1	0,1	+	+	+
177.	zegar	<i>Seiger</i>	męski	męski	1	0,1	+	+	+
Razem					1 238	100,0			

* L – poświadczony w słowniku S.B. Lindego, SWil. – poświadczony w *Słowniku wi-
leńskim*, SW – poświadczony w *Słowniku warszawskim*.

Analizując wyekscerpowany materiał ze względu na przedmiot za-
pożyczenia, można stwierdzić, że omawiane leksemy są zapożyczeniami
formalnosemantycznymi.⁴ Jeśli chodzi o przebieg procesu asymilacji ger-

⁴ Por. H. Karaś, *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów*,
Warszawa 1996, s. 53.

manizmów do systemu językowego polszczyzny, możemy zaobserwować niżej wymienione tendencje ogólne:

1) w zakresie ortograficzno-fonetycznym:

a) zapisanie w języku polskim głosek zgodnie z wymową niemiecką:

- -st- jako polskie -sz-: *Gestalt* > *kształt*, *Stück* > *sztuka*, *Sturm* > *szturm*;
- -tsch- jako polskie -cz-: *Tartsche* > *tarcza*;
- -ck- jako polskie -k-: *Brack* > *brak*, *Druck* > *druk*, *Stück* > *sztuka*;
- -ti-, -di-, -ri-, -si- jako zdepalatalizowane -ty-, -dy-, -ry-, -sy-: *Belletrist* > *beletrysta*, *Charakteristik* > *charakterystyka*, *Individuum* > *indywiduum*, *Instinkt* > *instynkt*, *Institut* > *instytut*, *Klassiker* > *klasyk*, *Kritik* > *krytyka*, *Lyriker* > *liryk*, *Numismatik* > *numizmatyka*, *Riss* > *rys*, *Statistik* > *statystyka*, *Strich* > *strych*;
- -sh-, -sch- jako polskie -sz-: *Falsch* > *falsz*, *Pallasch* > *pałasz*, *Schätzung* > *szacunek*, *Schale* > *szala*, *Shörl* > *szerl*, *Schlachta* > *szlachta*, *Schlag* > *szlak*, *Schramme* > *szrama*, *Schranken* > *szranki*, *Schick* > *szyk*;
- -z- jako polskie -c-: *Haarzopf* > *arcap*, *Zement* > *cement*, *Zyklop* > *cyklop*, *Quarz* > *kwarc*, *Lizenz* > *licencja*, *Prozess* > *proces*, *Rezensent* > *recenzent*;
- -tz- jako polskie -c-: *Platz* > *plac*, *Schätzung* > *szacunek*;
- wygłosowego -d- jako polskie -t-: *Bund* > *bunt*, *Grund* > *grunt*;
- pominięcie -h- niemego: *Wahrung* > *warunek*;
- -ph- jako polskie -f-: *Geographie* > *geografia*;
- -qua- jako polskie -kwa-: *Quarz* > *kwarc*;
- -exi- jako polskie -egzy-: *Existenz* > *egzystencja*;
- -ei- jako polskie -e-: *Vorteil* > *fortel*, *Kreis* > *kres*;
- -v- jako polskie -f-: *Vorteil* > *fortel*;
- -s- jako -z-: *Rezensent* > *recenzent*;
- oddanie długiej samogłoski -o- jako polskiego -ó-: *Proba* > *próba*;
- zapisanie krótkiej samogłoski -ü- jako -y-: *Rüstung* > *rynsztunek*;

b) uproszczenie wszystkich geminat: *beletrysta*, *dyletant*, *fala*, *glosator*, *grota*, *grupa*, *interes*, *klasa*, *klasyk*, *kompas*, *kubrak*, *metal*, *minzenger*, *modła*, *mus*, *numer*, *pałasz*, *potaż*, *proces*, *rys*, *surogat*, *szkielet*, *szrama*, *traf*, *warsztat*;

c) niezgodne z wymową niemiecką zapisanie w wyrazach polskich głosek niemieckich:

- zastąpienie niemieckiego połączenia -al- przez polskie -ał-: *Gestalt* > *kształt*, *Material* > *materiał*, *Falsch* > *falsz*, *Generalbas* > *generalbas*, *Pallasch* > *pałasz*, *Gewalt* > *gwałt*;
- zastąpienie niemieckiej grupy spółgłoskowej -sp-, -st- przez -szp-, -szt-: *Feldspat* > *feldspat*, *Spate* > *spat*, *Kunst* > *kunszt*, *Mast* > *maszt*, *Rüstung* > *rynsztunek*;

- depalatalizacja grup *-ti-*, *-di-*, *-ri-*, *-ci-*, *-schi-* > *-ty-*, *-dy-*, *-ry-*, *-cy-*, *-szy-*: *Zivilisation* > *cywilizacja*, *Schick* > *szyk*, *Theoretiker* > *teoretyk*, *Dilettant* > *dyletant*, *Schildwache* > *szyldwach*, *Numismatik* > *numizmatyka*, *Praktiker* > *praktyk*, *Horizont* > *horyzont*;
 - palatalizacja grup *gy-*, *py-* > *gi-*, *pi-*: *Gymnastik* > *gimnastyka*, *Pyramide* > *piramida*;
 - palatalizacja nagłosowej grupy *ske-* > *skie-*: *szkielet* > *Skellet*;
 - pominięcie wygłosowego *-e*: *Schildwache* > *szyldwach*, *Pottasche* > *potaż*, *Spate* > *spat*, *Interesse* > *interes*;
 - pominięcie nagłosowego *h-*: *Harfe* > *arfa*, *Haarzopf* > *arcap*;
 - zanik *-e-* w sylabie *-ge-*: *Gemach* > *gmach*, *Gemeinde* > *gmin*, *Gebūr* > *gbur*;
 - uproszczenie grupy spółgłoskowej *-kst-* > *-szt-*: *Werkstatt* > *warsztat*;
 - uproszczenie wygłosowego *-pf-* > *-p-*: *Haarzopf* > *arcap*;
 - uproszczenie grupy nagłosowej *gew-* > *gw-*: *Gewalt* > *gwalt*;
 - zmiana niemieckiej grupy *-gi-* do polskiej *-gie-*: *Gilde* > *gielda*;
 - oddanie niemieckiego *-ei-* jako *-i-*, *-e-*, *-y-*: *Gemeinde* > *gmin*, *Kreide* > *kreda*, *Reitwagen* > *rydwan*, *Streifen* > *strefa*;
 - oddanie niemieckiej grupy *-em-* jako polskiego *-om-*: *Kemenate* > *komnata*;
 - zamiana niemieckiego *-eT-* na polskie *-aT-*: *Treffen* > *traf*, *Kerb* > *karb*, *Rechnung* > *rachunek*, *Blech* > *blacha*;
 - ubezdźwięcznienie nagłosowego *w-*: *Welle* > *fala*;
 - udźwięcznienie wygłosowej grupy spółgłoskowej: *-asch* > *-aż*: *Pottasche* > *potaż*;
 - udźwięcznienie samogłoskowego *-is-*, *-si-*: *Numismatik* > *numizmatyk*, *Minnesinger* > *minzenger*;
- 2) w zakresie fleksji:
- a) w odniesieniu do rzeczowników niemieckich rodzaju męskiego – zasymilowanie bez zmiany rodzaju gramatycznego:
- pozostawienie bez zmiany rodzaju niemieckich rzeczowników rodzaju męskiego zakończonych na spółgłoskę, np.: *Falsch* > *falsz*, *Feldspat* > *feldspat*, *Granit* > *granit*, *Grund* > *grunt*, *Grus* > *gruz*, *Instinkt* > *instykt*, *Maler* > *malarz*, *Platz* > *plac*, *Prozess* > *proces*, *Schick* > *szyk*, *Trieb* > *tryb*;
 - w dwóch wypadkach dodanie końcówki *-a* do niemieckich rzeczowników rodzaju męskiego zakończonych na spółgłoskę i tym samym wpisanie rzeczowników męskich żywotnych w typ deklinacji rzeczowników żywotnych (zakończonych na *-a*): *Belletrist* > *beletrysta*, *Organist* > *organista*;
- b) w odniesieniu do rzeczowników niemieckich rodzaju męskiego – zasymilowanie ze zmianą rodzaju gramatycznego:

- w czterech wypadkach zmiana rodzaju z męskiego w języku niemieckim na żeński w języku polskim: *Kloben* > *kluba*, *Rest* > > *reszta*, *Streifen* > *strefa*, *Weile* > *chwila*;
- c) w odniesieniu do rzeczowników niemieckich rodzaju żeńskiego – zasymilowanie bez zmiany rodzaju gramatycznego:
- pozostawienie bez zmiany rodzaju niemieckich rzeczowników rodzaju żeńskiego zakończonych na samogłoskę *-a*: *Proba* > *próba*, *Skala* > *skala*, *Schlachta* > *szlachta*;
 - zaopatrzenie w języku polskim w końcówkę żeńską *-a* leksemów mających w języku niemieckim rodzaj żeński, a zakończonych na spółgłoskę: *Architektur* > *architektura*, *Charakteristik* > *charakterystyka*, *Gymnastik* > *gimnastyka*, *Kritik* > *krytyka*, *Kultur* > *kultura*, *Logik* > *logika*, *Mechanik* > *mechanika*, *Numismatik* > > *numizmatyka*, *Optik* > *optyka*, *Statistik* > *statystyka*, *Praktik* > > *praktyka*;
 - zmiana niemieckiej końcówki *-e* na polską *-a*: *Farbe* > *farba*, *Gilde* > *gielda*, *Grotte* > *grota*, *Gruppe* > *grupa*, *Harfe* > *arfa*, *Keminate* > *komnata*, *Klasse* > *klasa*, *Larve* > *larwa*, *Laterne* > *larnia*, *Legende* > *legenda*, *Linie* > *linia*, *Lüte* > *lutnia*, *Schale* > > *szala*, *Schramme* > *szrama*, *Sekte* > *sekta*, *Tartsche* > *tarcza*, *Waage* > *waga*, *Welle* > *fala*;
- d) w odniesieniu do rzeczowników niemieckich rodzaju nijakiego – zasymilowanie bez zmiany rodzaju gramatycznego:
- pozostawienie bez zmiany rodzaju niemieckich rzeczowników rodzaju nijakiego zakończonych na końcówki uznawane w języku polskim za końcówki rodzaju nijakiego: *Echo* > *echo*, *Individuum* > *indywiduum*, *Laboratorium* > *laboratorium*;
- e) w odniesieniu do rzeczowników niemieckich rodzaju nijakiego – zasymilowanie ze zmianą rodzaju gramatycznego:
- zmiana rodzaju nijakiego niemieckich rzeczowników zakończonych na spółgłoski na rodzaj męski w języku polskim: *Brack* > > *brak*, *Gemach* > *gmach*, *Los* > *los*, *Metall* > *metal*, *Material* > *material*, *Original* > *oryginał*, *Produkt* > *produkt*;
 - w trzech wypadkach zmiana rodzaju nijakiego niemieckich rzeczowników zakończonych na spółgłoski na rodzaj żeński w języku polskim: *Blech* > *blacha*, *Modell* > *modła*, *Stück* > *sztuka*;
- f) zmiana w zakresie liczby: przejęcie niemieckiego rzeczownika jako *pluralia tantum* w języku polskim: *Schranken* > *szranki*;
- 3) w zakresie słowotwórstwa:
- zastąpienie niemieckiej cząstki *-tion*, *-sion* przez *-cja*, *-sja*, *-zja* w języku polskim: *Fiktion* > *fikcja*, *Intuition* > *intuicja*, *Kombination* > *kombinacja*, *Kompilation* > *kompilacja*, *Konstruktion* > *konstrukcja*, *Prätension* > *pretensja*, *Reaktion* > *reakcja*, *Rezension* > > *recenzja*, *Zivilisation* > *cywilizacja*;

- zastąpienie niemieckiej cząstki *-enz* przez *-encja* w języku polskim: *Existenz* > *egzystencja*, *Korrespondenz* > *korespondencja*, *Lizenz* > *licencja*, *Tendenz* > *tendencja*;
 - wyposażenie w języku polskim nazwy osobowego subiektu czynności w sufiks *-arz*, *-erz*: *Maler* > *malarz*, *Schnitzer* > *snycerz*;
 - wyposażenie w języku polskim nazwy osobowego subiektu czynności w sufiks *-ca*: *Mörder* > *morderca*;
 - dodanie w języku polskim sufiksoidu *-ec* do nieosobowych rzeczowników męskich zakończonych w języku niemieckim na *-nz*: *Kranz* > *kraniec*, *Tanz* > *taniec*;
 - zastąpienie niemieckiego zakończenia *-ung* przez *-unek* w języku polskim: *Rechnung* > *rachunek*, *Rüstung* > *rynsztunek*, *Schätzung* > *szacunek*;
 - ucięcie niemieckiego zakończenia *-er*, *-us*: *Kritiker* > *krytyk*, *Klassiker* > *klasyk*, *Lyriker* > *liryk*, *Mechaniker* > *mechanik*, *Politiker* > *polityk*, *Praktiker* > *praktyk*, *Theoretiker* > *teoretyk*, *Mechanismus* > *mechanizm*, *Feudalismus* > *feudalizm*, *Hellenismus* > *hellenizm*;
 - uniwerbizacja: *Blick-trick* > *blichtr*;
 - utworzenie wyrazowej repliki strukturalnej: *Halbinsel* > *półwysep*;
- 4) fonetycznie i graficznie pozostały bez zmian: *Architekt* > *architekt*, *Echo* > *echo*, *Fragment* > *fragment*, *Front* > *front*, *Granat* > *granat*, *Granit* > *granit*, *Handel* > *handel*, *Laboratorium* > *laboratorium*, *Landgraf* > *landgraf*, *Literat* > *literat*, *Los* > *los*, *Patent* > *patent*, *Postulat* > *postulat*, *Produkt* > *produkt*, *Rubin* > *rubin*, *Skala* > *skala*;
- 5) graficznie literę *-v-* oddano jako polskie *-w-*: *Individuum* > *indywiduum*, *Larve* > *larwa*, *Visierung* > *wizerunek*.

W wyniku dokonanej analizy procesów asymilacji germanizmów do polskiego systemu fonetycznego, fleksyjnego i słowotwórczego należy stwierdzić, że są one całkowicie i regularnie zasymilowane zarówno pod względem ortograficznym, jak i brzmieniowym oraz gramatycznym. Większość wyrazów zapożyczonych weszło do polszczyzny drogą słuchową.

W zakresie konfrontacji omawianego zasobu leksykalnego *Rozpraw literackich* ze źródłami leksykograficznymi epoki warto zauważyć, że prawie wszystkie germanizmy zostały poświadczone w wybranych słownikach języka polskiego. Na 177 leksemów 31 (17,5% całości) nie zostało poświadczone w słowniku S.B. Lindego, z których już tylko trzech nie odnotowano w *Słowniku warszawskim*, a tylko jeden nie został poświadczony w *Słowniku wileńskim*. Można zatem wywnioskować, że ponad 80% omawianych germanizmów funkcjonowało w polszczyźnie standardowej znacznie wcześniej niż w XIX wieku, a tylko niewielki ich zasób wszedł do niej w trakcie tego stulecia. Warto zwrócić uwagę, że znaczna część niepoświadczonych leksemów to terminy odnoszące się do dziedziny li-

teratury: *beletrysta, charakterystyka, epopeja, glosator, hellenizm, klasyk, licencja, liryk, minezenger, recenzent, recenzja*. Ma to bezpośredni związek z pojawieniem się nowego prądu kulturalno-literackiego, czyli romantyzmu, oraz z rozwojem krytyki literackiej i nowej dziedziny wiedzy, którą była estetyka. Nie można zapominać, że jednym ze źródeł romantyzmu polskiego była filozofia i literatura niemiecka, stąd nie dziwią zapożyczenia leksykalne z tego właśnie języka i w tym właśnie kręgu znaczeniowym. W słowniku S.B. Lindego nie zostały odnotowane także terminy związane z mineralogią, zapewne ze względu na postrzeganie ich jako słownictwa specjalistycznego: *feldspat, hornblend, spat i szerl*, z czego jedynie ostatni leksem nie został odnotowany w żadnym z wybranych słowników języka polskiego. Podsumowując, można stwierdzić, że jeśli chodzi o wskazanie sposobu funkcjonowania elementu obcego w wybranej płaszczyźnie języka,⁵ to w rezultacie porównania wyekscerpowanego materiału ze źródłami leksykograficznymi germanizmy z *Rozpraw literackich* należy uznać za zapożyczenia normatywne.

W celu przeanalizowania omawianego zasobu leksykalnego pod względem semantycznym, podobnie jak w wypadku galicyzmów i latynizmów, został użyty schemat pól leksykalno-semantycznych w kształcie zaproponowanym przez S. Dubisza.⁶ Wybrane narzędzie pozwoliło zobrażować, z którymi dziedzinami życia człowieka związane jest wyekscerpowane słownictwo.

Wypełnienie poszczególnych pól i podpól ilustruje poniższa tabela. W ogólnym schemacie nie uwzględniono tych pól i podpól, które nie są reprezentowane przez żaden leksem. Nie można pominąć faktu, że w niektórych wypadkach jeden leksem pojawia się w kilku polach, co wynika z jego wieloznaczności. Stąd liczba germanizmów w schemacie pól nie będzie zgodna z liczbą leksemów, które stanowiły podstawę sporządzenia statystyki pod względem genetycznym całego zasobu leksykalnego *Rozpraw literackich*.

Należy dodać, że w polu <Artystyczna działalność człowieka> zostało wyszczególnione dodatkowe podpole <Sztuka – zagadnienia ogólne>, w którym zgromadzono leksemy o znaczeniach odnoszących się ogólnie do kwestii związanych z dziedziną sztuki.

⁵ H. Karaś, *Rusycyzmy słownikowe...*, s. 58.

⁶ S. Dubisz, *Słownictwo dorocznej codzienności [w:] tegoż, Język – Historia – Kultura...*, Warszawa 2002, s. 117–140.

Tabela 2. Rozkład wyrazów zapożyczonych z języka niemieckiego w schemacie pól leksykalno-semantycznych

Nazwa pola	Nazwa podpola	Leksemy
Ciało człowieka	Ciało, jego części oraz cechy fizyczne	rys, szrama
	Rozwój ciała	kres
	Działanie ciała, zmysły, choroby	praktyka, sztuka
Psychika człowieka	Uczucia, emocje i ich oceny	fala, farba, instynkt, kir
	Wola i oceny z nią związane	gwałt, mus
	Rozum, pamięć, wyobrażenia i ich oceny	cecha, energia, fala, fałsz, fortel, geniusz, gimnastyka, grunt, instynkt, intuicja, linia, logika, mechanizm, optyka, plac, próba, reakcja, sztuka, warunek
	Moralność i oceny z nią związane	fałsz, mord, morderca
Dom człowieka	Ubranie, materiały, ozdoby	arcap, kubrak
	Mieszkanie i jego wyposażenie	blacha, front, gmach, gruzy, komnata, lampa, mur, tarcza
	Stosunki rodzinne	grupa
Artystyczna działalność człowieka	Literatura	alchemia, anarchia, architektura, beletrysta, blichtr, charakterystyka, druk, epopeja, farba, fikcja, fragment, grunt, grupa, horyzont, klasyk, kompilacja, konstrukcja, krytyk, krytyka, kształt, larwa, legenda, licencja, linia, liryk, literat, los, lutnia, malarz, materiał, mechanizm, numer, oryginał, projekt, recenzent, recenzja, rys, szkielec, szranki, sztuka, szyk, tarcza, tynk, waga, wizerunek
	Teatr	sztuka
	Muzyka	arfa, generałbas, kombinacja, lutnia, minezenger, organista, skala
	Sztuka – zagadnienia ogólne	architekt, hellenizm, kunszt, linia, materiał, modła, postulat, proces, produkt, rys, surogat, szala, szkielec, sztuka, waga, warsztat, wizerunek
	Malarstwo, rzeźba	farba, grupa, kreda, malarz, snycerz, sztuka

Nazwa pola	Nazwa podpola	Leksemy
Człowiek i Bóg	Wiara	architekt, cyklop, los
	Religia	mur, sztuka
Człowiek w społeczności	Stosunki międzyludzkie	blichtr, interes, karb
	Stosunki służbowe	szyldwach
	Stosunki ogólnospołeczne	bunt, cywilizacja, egzystencja, energia, epopeja, geniusz, gmach, gmin, grunt, grupa, indywidualizm, klasa, konstrukcja, kultura, landgraf, los, plac, proces, rys, ster, szacunek, szlachta, szyk, tendencja, traf, waga, zegar
	Zachowanie i postępowanie	gbur, oryginał, pretensja
	Zwyczaje i obyczaje	larwa, szacunek
	Rozrywka, zabawa	plac, taniec, turniej
Wiedza człowieka	Język	glosator
	Szkoła i wychowanie	instytut, patent
	Nauka	anatomia, architektura, chemia, dyletant, fałsz, geografia, gmach, kluba, kres, krytyka, laboratorium, latarnia, linia, logika, materiał, mechanik, mechanika, modła, numizmatyka, obiekt, optyka, plac, praktyk, praktyka, rachunek, rejestr, sekta, statystyka, strych, szkielet, szranki, sztuka, teoretyk, tryb
	Łączność i wymiana informacji	korespondencja
Człowiek a instytucja państwa	Urząd, państwo, polityka	feudalizm, kluba, mechanizm, polityk, szpieg
	Wojsko	hufiec, pałasz, plac, rynsztunek, sztuka, szturm, szyk, tarcza, żołnierz
	Sąd	warsztat
Otoczenie cywilizacyjne człowieka	Komunikacja, podróż	kompas, linia, maszt, rydwan, szlak
	Miasto i jego części	architektura, gmach, mur, piramida
Praca człowieka	Handel i usługi	gielda, handel, stempel
	Praca fizyczna	cement, latarnia, mechanizm, sztuka, warsztat

Nazwa pola	Nazwa podpola	Leksemy
Człowiek a astronomia	Niebo i gwiazdy	horyzont, szyk
	Pogoda	farba
Człowiek a przyroda	Ziemia, przyroda nieożywiona	echo, fala, feldspat, gmach, granat, granit, grota, grunt, hornblenda, instynkt, kwarc, linia, metal, potaż, półwysep, praktyka, proces, produkt, rubin, rys, spat, stos, szerl, szyk, wizerunek
	Rośliny	lilia, sztuka
Człowiek a imponderabilia bytu	Cechy materii	farba, kształt, stos,
	Przestrzeń	kraniec, kres, strefa,
	Czas	chwila, echo, gruzy, kres,
Człowiek a ilość	Liczba, liczenie	brak, reszta
„Meta-język” człowieka	Nazwy własne	Alf, Alfadur, Anar, Ansichten v[on] der Nachtseite d[er] Naturwissensch[aft], Armida, Askur, Asowie, Audumbla, Audur, Austre, Balder, Baumgarten, Belsta, Ber, Bergtor, Blumauer, Bürger, Bure, Dagur, Dellingur, Dietrich z Bern, Drottarowie, Eschenburg, Frei, Frigga, Fryderyk, Fryderyk II, Fryderyk Szlegel, Fryderyk W[ielki], Fryderyka Hauffe, Gete, Gewar, Glemar, Glitner, Goethe, Hegel, Herman, Herszel, Hilbert, Ind, Iwan Lo-hengrin, Jerd, Kerner, Klaprot, Kolebrok, Lessing, Löwenstein, Milzawia, Mineral, Minna, Mispelheim, Mundilfari, Nagelfari, Neklan, Niebelungen, Nierup, Nierwi, Nifheim, Niord, Nordre, Nott, Nurfi, Nusspellheim, Odin, Oken, Olind, Osjan, Otnit, Otton, Parsifal, Rossyni, Rüh, Schelling, Schiller, Schlözer, Schnellere, Siegfried, Sigge, Sigtuna, Skada, Skiöld, Slepner, Sool, Sudre, Szeling, Szlegel, Szleglowie, Szyller, Thor, Wallenstein, Werter, Westre, Weygel, Winckelmann, Witelion, Witykind, Wodan, Ymer, Zygmun.

Powyższe zestawienie ujęte w formie danych statystycznych przedstawione zostało w poniższej tabeli.

Tabela 3. Układ pól leksykalno-semantycznych germanizmów – ujęcie statystyczne w układzie rangowym według największej liczby leksemów

Nr pola	Nazwa pola	Liczba leksemów	% liczby leksemów	Liczba użycia leksemów	% liczby użycia leksemów
XV	„Metajęzyk” człowieka	101	26,8	178	12,6
IV	Artystyczna działalność człowieka	76	20,2	465	32,8
VI	Człowiek w społeczności	39	10,3	183	12,9
VII	Wiedza człowieka	38	10,1	70	4,9
II	Psychika człowieka	28	7,4	128	9,0
XII	Człowiek a przyroda	27	7,2	84	5,9
VIII	Człowiek a instytucja państwa	15	4,0	31	2,2
III	Dom człowieka	11	2,9	26	1,8
XIII	Człowiek a imponderabilia bytu	10	2,7	180	12,7
IX	Otoczenie cywilizacyjne człowieka	9	2,4	17	1,2
X	Praca człowieka	8	2,1	13	0,9
I	Ciało człowieka	5	1,3	11	0,8
V	Człowiek i Bóg	5	1,3	11	0,8
XI	Człowiek a astronomia	3	0,8	3	0,2
XIV	Człowiek a ilość	2	0,5	16	1,1
Razem		377	100,0	1416	100,0

Jak wynika ze statystyki zawartej w powyższej tabeli, największą liczbą germanizmów charakteryzują się pola <„Metajęzyk” człowieka> oraz <Artystyczna działalność człowieka>. Jest to ściśle związane z tematyką *Rozpraw literackich* – dzieło Maurycego Mochnackiego to pozycja krytycznoliteracka, tak więc trzon słownictwa stanowi ten krąg tematyczny. W wypadku pierwszego pola wypełnione zostało jedynie podpole <Nazwy własne> i są to w większości antroponimy. Przeważają tu imiona bogów z mitologii staroskandynawskiej oraz imiona i nazwiska Niemców lub osób pochodzenia germańskiego, na które powołuje się M. Mochnacki w treści dzieła. Nieliczne są tytuły dzieł.

Natomiast rozpatrując pole <Artystyczna działalność człowieka>, warto nadmienić, że najwięcej leksemów pozostaje w relacji do literatury i ogólnie do zagadnień ogólnoteoretycznych związanych ze sztuką. W podpolu <Literatura> w większości pojawiło się słownictwo odnoszące się zarówno do samego utworu literackiego, jego budowy i środków sty-

listycznych (np.: *charakterystyka, alchemia, architektura, blichtr, fragment, kompilacja, kształt, liryk, materiał, mechanizm*), jak i do zagadnień krytycznoliterackich (np.: *anarchia, beletrysta, krytyk, krytyka, licencja, linia, oryginał, recenzent, recenzja, rys, waga*).

Na drugim miejscu pod względem statystycznym znalazło się pole <Człowiek w społeczności>. Zagadnienia związane z życiem społecznym to jedna z ważniejszych spraw, które znalazły się w centrum zainteresowania romantyków, co odzwierciedla także leksyka *Rozpraw literackich*. Rozpatrywanie kwestii dziejów, przeszłości, aktualnej sytuacji jednostki ludzkiej i jej stosunku do zbiorowości i historii wynikało z ówczesnej sytuacji społeczno-politycznej, w której znalazła się Europa u progu XIX wieku, a spowodowanej kryzysem przyniesionym przez epokę oświecenia. Tendencję tę odzwierciedla podpole <*Stosunki ogólnospołeczne*>, które jest najbardziej licznym zbiorem pola. Warto zwrócić uwagę, że w podpolu tym pojawiły się germanizmy związane z kluczowymi hasłami romantyzmu: *bunt, egzystencja, geniusz, cywilizacja, gmin, indywiduum, kultura*.

Trzecim polem pod względem liczby leksemów jest <*Wiedza człowieka*>, co także w głównej mierze uwarunkowane jest czynnikami zewnątrzjęzykowymi, czyli postępowaniem nauki będącym skutkiem rozwoju cywilizacyjnego. Najwięcej słownictwa zawiera podpole <*Nauka*> i są to zarówno nazwy poszczególnych gałęzi wiedzy (np. *anatomia, chemia, geografia, logika, optyka, mechanika*), jak i nazwy związane z metodami pracy naukowej (np. *praktyka, rejestr, strych, tryb, linia, modła*).

Kolejnym polem, które zyskało większą reprezentację, jest <*Psychika człowieka*>. Najpełniej reprezentowane jest podpole dotyczące rozumu i wyobraźni – najwięcej leksemów odnosi się do działania umysłu (*energia umysłu, fortel, gimnastyka umysłu, linia myślenia, logika, mechanizm, reakcja*). Tu ponownie wpływ na dużą liczbę słownictwa wiązać trzeba z tematyką dzieła, gdyż leksemy obecne w tym podpolu związane są z rolą, którą odgrywają psychiczne predyspozycje człowieka do bycia twórcą. Stąd pojawiają się takie leksemy jak np. *geniusz, instynkt, intuicja*.

Ostatnim dużym polem jest <*Człowiek a przyroda*>. Przeważają w nim terminy związane z przyrodą nieożywioną, co pozostaje w ścisłym związku z głównymi założeniami filozofii przyrody wczesnego romantyzmu w Niemczech przeniesionymi na grunt filozofii polskiej. Warto zwrócić uwagę na germanizmy takie jak nazwy minerałów (np.: *feldspat, granat, granit, rubin, spat*). Są one świadectwem rozwoju mineralogii w wieku XIX, ale pozostają także w ścisłym związku z przekonaniem, że w materii nieożywionej zachowany został obraz kolejnych etapów rozwoju świata. Według ówczesnych założeń filozoficznych cała przyroda przeniknięta jest jednym działającym duchem, stąd także i u M. Mochackiego pojawia się przeświadczenie, że kamienie poprzez swój skład i właściwości wywierają wpływ na życie człowieka. Warto nadmienić, że także germanizmy *echo* i *wizerunek* wpisują się w ów romantyczno-filozo-

ficzny światopogląd i są wyrazem wiary w to, że istnieje drugi świat poza tym realnie istniejącym, świat duchowy, którego symbolem jest właśnie echo i odbicie (*wizerunek*) – zjawiska, których istotą jest powtórzenie dźwięku i obrazu, a poprzez to ujawnienie tej części świata, która może być przez człowieka jedynie przeczuwana.

Pozostałe pola wypełnione są w mniejszym stopniu. Warto zauważyć, że pod względem liczby użycia leksemów kolejność statystyczna pól kształtuje się podobnie. Na uwagę zasługuje jedynie pole <*Człowiek a imponderabilia bytu*>, które ma ponad 14-procentowy udział. Najczęściej używanymi leksemami w tym polu są *kształt* (105 razy), *chwila* (37 razy) oraz *kres* (20 razy). Pierwszy z nich reprezentuje podpole <*Cechy materii*>, a dwa pozostałe – <*Czas*>.

Reasumując, należy stwierdzić, że podobnie jak w wypadku galicyzmów oraz latynizmów i greyczmów, słownictwo zapożyczone przez M. Mochnackiego z języka niemieckiego w dużym stopniu związane jest z tematyką utworu i wymogami formalnymi, jakie leksyka *Rozpraw literackich* musiała spełniać z tego tytułu. Ponadto na zakres prezentowanego zasobu leksykalnego w sposób niekwestionowany oddziaływały czynniki zewnątrzjęzykowe będące rezultatem ówczesnej sytuacji społeczno-kulturowej. Wpływy niemieckie mieszczą się całkowicie w nurcie XIX-wiecznej polszczyzny ogólnej i pomimo tego, że Maurycy Mochnacki był jednym z najwybitniejszych propagatorów nowego kierunku literackiego w Polsce, nie można ich w żaden sposób nazwać oryginalnymi. Większość omawianej leksyki funkcjonowała w polszczyźnie standardowej znacznie wcześniej niż w wieku XIX, co potwierdzają poświadczenia w słownikach języka polskiego pochodzących z czasów współczesnych autorowi *Rozpraw literackich*. Było to słownictwo dobrze osadzone w polszczyźnie. Można przypuszczać, że główną rolę w tak wysokiej żywotności zasobu leksykalnego poddanego analizie odegrał zakres znaczeniowy poszczególnych zapożyczeń. Obejmował on przede wszystkim te sfery ludzkiego życia, które związane były ze sztuką, sprawami społecznymi, z wiedzą i z życiem psychicznym człowieka i które poprzez to zawsze postrzegane są jako ważne.

Lexical Germanisms in Rozprawy literackie (Literary Treaties)
by M. Mochnacki

Summary

This paper is a continuation of a cycle dedicated to discussing the share of borrowings in the vocabulary of *Rozprawy literackie (Literary Treaties)* by M. Mochnacki. The analysis falls into the stream of research dedicated to the lexis of the 19th-century language. The author discusses the issue of the influence of German through i.a. indicating the methods of adapting the discussed borrowings to Polish, confirming their presence in lexicographic sources of the epoch, and carrying out a semantic analysis of the vocabulary with the use of lexical and semantic fields. Based on the presented material, the researcher concludes that the discussed lexical resource cannot be considered an innovative one since the lexemes of German origin used by Mochnacki are part of the standard, general variant of the 19th-century Polish language.

Trans. Monika Czarnecka